

TV serija Zašto se u crkvi šapuće snimljena je 2005. godine u saradnji sa ANEM-om i sastoji se od tri dela. Autorkse serije su Svetlana Lukić i Svetlana Vuković.

Učesnici drugog dela serije bili su: antropolog Ivan Čolović, sociolozi religije Dragoljub Đorđević i Milan Vukomanović, publicisti Pavle Rak, Mirko Đorđević i Desimir Tošić, istoričarka Radmila Radić, socijalni psiholog Jovan Bajford, istoričar Srđa Trifković, Marko Milanović i Vidan Hadži-Vidanović iz Beogradskog centra za ljudska prava, studenti sociologije Milica Rodić i Ivan Kuzminović, Vladimir Dobrisavljević iz DSS-a i apsolvent prava Vladimir Đukanović

Transkript

Zašto se u crkvi šapuće, drugi deo

/Scena borbi za Vukovar/:

„Građani, istaknite visoko belu zastavu i to će biti znak da prestanemo s dejstvima. Mi znamo da vi želite da se predate, ali nam dajte do znanja da li da prekinemo ili da krenemo na sveopšte uništenje. Hrabro, hrabro moje junačine, zadajmo im poslednji udarac, ne misle da se predaju. Treba im pokazati svu snagu i moć koju ste i do sada pokazivali. Samo hrabro.....“

Ivan Čolović: Ima mišljenja da su ratovi u Hrvatskoj i Bosni 90-ih godina verski ratovi i ja mogu da prihvatim to mišljenje samo zbog toga što je kult nacije koji je u tim ratovima pokazao svu svoju monstruožnu, krvoločnu žestinu, zaista neka vrsta religije. Naravno, mnogi učesnici tih ratova, vojnici i drugi pozivali su se na crkvu i na religiju na srpskoj strani, mnogi politički i vojni komandanti, uključujući i komandante paravojnih formacija, mnogi propagatori rata, mnogi novinari, mnogi narodni i drugi pesnici govorili su da rade za pravoslavlje i tražili su za taj svoj pravoslavni rat podršku Srpske pravoslavne crkve i često je i dobijali. Međutim, za njih su sve to bili, mislim crkva, pravoslavlje, svetinje pravoslavne crkve, samo elementi

jednog drugog kulta, onog kulta koji ja nazivam kultom nacije, odnosno političkom religijom srpskog nacionalizma.

Dragoljub Đorđević: Tu je manje važno šta analitičari, istoričari, pravници, sociolozi i novinari misle o tome. Tu je važnije kako su se sami ljudi koji su bili milom ili silom uvučeni u konflikt, šta su o tome mislili, kako su se odnosili prema onim drugima koji su se od njih razlikovali, ne samo etnički, nego i religijski. I onda imamo incidentne slučajeve. Prosto je neverovatno, svi se sećamo nastupa tadašnjeg arhimandrita, kasnije vladike Filareta, od pojavljivanja na televiziji, od toga šta je radio, išao tamo na te prostore. To je prosto neverovatno, a on je kasnije čašćen, jer on je tada bio arhimandrit ovog manastira u Zemunu, a onda je kasnije unapređen. To u jednom civilizovanom društvu ne bi moglo da se desi, on bi bio negde sklonjen i otišao bi u neki manastir za koji možda niko nije čuo. A on je čašćen time što je hirotonisan na tron jedne stare eparhije, eparhije mileševske.

Ivan Čolović: Kako izgleda pravoslavlje u tom ključu možda dobro pokazuje jedan folklorni primer. Naime tokom ovih ratova se bio afirmisao jedan pevač pesama u folklornom stilu Baja Mali Knindža, tako ga svi znamo, koji ima jednu pesmu koja kaže: „Kad sam bio mali znao sam svoj pravac, oni bili katolici, a ja pravoslavac“. I šta su onda ti katolici i pravoslavci radili kao takvi to kazuje poslednji stih, kaže: „psovali su meni popa, a ja njima fratra“.

Jedan drugi narodni pevač, ali guslar Božidar Vučurević, koji je za vreme rata imao položaj vođe Srba u Hercegovini, čak otvoreno kaže da po njegovom mišljenju Srbi nisu uopšte religiozan narod i da je on kojim slučajem bio na mestu Hristovom kad su na njegova leđa stavili onaj veliki krst i izveli ga pred Pilata, rimskog sudiju, da bi on tim krstom ubio Pilata i ne bi uopšte hteo da bude sin Božiji. E, s tim čovekom, s tim pesnikom, s tim krestijaninom je mitropolit cetinjski Amfilohije obilazio ujesen '91. crnogorsku vojsku koja je bila krenula na Dubrovnik i prema svedočenju Božidara Vučurevića, delio im, kako on kaže, krstiće i ikonice koje su oni hrlili da uzmu.

Negde otprilike u to vreme Amfilohije je pokušao da da jedno teološko tumačenje ovakvih svojih postupaka. Jedan teološki argument je našao, naime on priznaje, kaže, da učešće sveštenika u ratu nije baš u skladu s Hristovim učenjem, ali je zato u skladu s

moralom Starog zaveta, čije je geslo - oko za oko, zub za zub. Kaže on, znate, to je takođe istorija hrišćanstva, a uostalom, i to je za mene bilo interesantno kad sam video, kaže - to je realnije i bliže životu.

Na sličan način je pokušao da nađe teološki argument patrijarh Pavle da bi objasnio zašto može da prihvati priče koje su do njega došle da se Željko Ražnatović Arkan, tada već poznat komandant paravojnih jedinica i tada već osuđen ili osumnjičen za ratne zločine, poziva na patrijarha Pavla i govori kako je on njegov komandant, da njega jedino priznaje za svoga komandanta. Na to je patrijarh Pavle rekao da on u njemu i sličnima vidi grešnike-pokajnike koji su posebno dragi crkvi, a i pravoslavnoj crkvi, i pozvao se na parabolu o bludnom sinu koja se nalazi u Svetom pismu.

Vladimir Dobrosavljević: Ne amnestiram ratne zločince, odmah da se razumemo, ali je crkva, zadužena da se stara o ljudima, svojim vernicima, u tom trenutku stajala na stanovištu jednog rukovodstva koje je učestvovalo u ratnim dejstvima, ne iz razloga što je politički podržavala ratne ciljeve rukovodstva političkog Republike Srpske, već zato što je, da tako kažem, podržavala svoj narod koji je u tom trenutku bio u ratu.

Vladimir Đukanović: I koji je izabrao tu istu vlast.

Vidan Hadži-Vidanović: Imamo rad upravo Atanasija Jeftića koji kaže - ovo je najgori rat od svih, ali mi hrišćani nismo krivi jer ovo je bio isključivo odbrambeni rat, ovi su ciljevi bili dobri, prema tome i sveštenici su direktno podržavali ratne ciljeve RS. Znači, postoji pasus u tom tekstu gde on kaže - podržavam ciljeve RS, parafraziram, ali se tačno pominje to.

Vladimir Đukanović: Ne vidim šta je loše u tome ako neko kaže da podržava ciljeve RS. Prosto, RS je morala da se stvori, jednostavno kao težnja srpskog naroda u tom ratu.

Pavle Rak: Nažalost, ne samo hrišćanske crkve, ne samo pravoslavna crkva, nego od kamenog doba na ovamo vidimo da se verske zajednice shvataju kao plemenske zajednice koje imaju svog vrhovnog vođu, svog plemenskog boga. Pa onda ti plemenski bogovi ratuju protiv nekih konkurentskih bogova i uvlače u te ratove svoja

plemena.

Ivan Čolović: Poslednjih godina u Srbiji je u opticaju jedan broj tekstova koji navodno predstavljaju Zaveštanja Stefana Nemanje, odnosno svetog Simeuna svome sinu Savi, a preko njega i Srbima. Jedno je zaveštanje jezika. U tom tekstu Nemanja poručuje Srbima da treba da čuvaju čist srpski nacionalni jezik, da se klone tuđica i kaže im otprilike ovo: „ne uzimajte, čedo moje, stranu reč, tuđu reč u svoja usta“. Tu ima i jedno zaveštanje baš o krvi, pa tu vidimo da je Nemanja mislio da krv ne pripada čoveku nego pripada narodu i da nije važno ko smo i kakvi smo nego čije smo krvi. I ima jedno zaveštanje kostiju i grobova, gde Nemanja kaže kako su kosti i grobovi najsvetiji graničnici domovine. I naravno, nama to zvuči nekako poznato, nekako aktuelno i teško možemo da poverujemo da je reč o dokumentu iz XI veka, i naravno i nije. Te tekstove je napisao publicista Mile Medić i čak on i ne krije preterano da je on autor ovih tekstova, ali uprkos tome oni kruže kao autentična svedočanstva. A Mile Medić kaže na to da u takvim stvarima autorstvo i nije bitno, jer u njegovim tekstovima progovara duh srpskog naroda, pa je potpuno nevažno da li ih je napisao Nemanja ili Mile Medić.

Ali, na stranu sad to, za nas je u ovom razgovoru najvažnije to što se ovi tekstovi pojavljuju i čitaju na raznim crkvenim svečanostima, na akademijama, uključujući i svetosavske i svetosimeunovske, kako se te akademije zovu, koje organizuje crkva i koje se ponekad događaju i u Patrijaršiji. I niko u crkvi ne primećuje ili ne želi da primeti da je reč o tekstovima koji predstavljaju najekstremniji oblik mistike krvi, tla, jezika, zemlje i takvih stvari, i nikome ne smeta što se taj nacionalni misticizam najekstremniji pripisuje jednom od najvažnijih svetaca Srpske pravoslavne crkve, svetom Simeunu.

Radmila Radić: Srpska pravoslavna crkva je ustvari sebe i ranije, a pogotovo u ovo vreme već počela da definiše kao neku vrstu kvazipolitičke organizacije koja nikad nije izneverila srpski narod i koja će uvek biti spremna da u slučaju nekakve krize i nedostatka državne vlasti preuzme vlast i kontrolu nad državom u svoje ruke.

Mirko Đorđević: Srpska pravoslavna crkva odigrala je prvorazrednu ulogu u dovođenju Miloševića na vlast. Neko će reći - kako baš, da nije to preterano malo, prvorazrednu ulogu. Tu su bile i druge

strukture, komunisti rascepljeni na dva dela, svega je toga bilo, ali idejnu logistiku, ideološku logistiku ponudila je Srpska pravoslavna crkva. Iste večeri kada je održan miting na Gazimestanu ja sam kao sada dao jednu izjavu. Već su me iz Evrope, iz nekih uglednih listova pitali šta je ovo na Gazimestanu. Nije njih zanimalo šta je u političkom smislu, to im je jasno, nego kako da objasnite ovo da se na Kosovu zajedno vijore prvi put crkveni barjaci sa krstom i barjak komunistički sa srpom i čekićem. Ja sam i tada ukazao da to nije slučajno, upravo je crkva ponudila ideološku logistiku.

Kad su komunisti ostali bez ideologije, srpski komunisti, što se drugim komunistima nije dogodilo, veliki broj srpskih komunista prihvatio je gotove klišee koje je crkva ponudila, gotove klišee. Već u ranim Miloševićevim govorima, to je danas zaboravljeno, od kojih su neki govori na plenumu partije koja se tada zvala Savez komunista, prepoznaju se sintagme iz Nikolaja i Justina. Reći ćete - pa, da li je on baš bio upućen kao aparatčik da to čita, bilo je onih koji su mu to pripremali i jedva čekali da to tako krene.

Jovan Bajford: Časopis 'Glas crkve' je kao jedan od svojih osnovnih ciljeva 1987. godine naveo okončanje kampanje koju su komunističke vlasti vodile protiv Nikolaja Velimirovića i kako su oni to u jednom članku naveli 'da vrate Nikolaja u svest i pamćenje srpskog naroda'. I oni su tu rehabilitaciju videli kao simbol nekakvog produhovljenja srpskog naroda, znači kraja komunizma, početka neke evangelizacije srpskog društva i kao takvog su videli Nikolajev povratak u Srbiju kao neki simboličan gest koji bi označio kraj komunizma i početak nekakve hrišćanske Srbije. Tako da recimo u manastiru Arhandela Gavrila u Zemunu ima jedna freska gde je prikazan Nikolaj, a i u voždovačkoj crkvi, gde je Milić od Mačve oslikao celu crkvu i predstavio Nikolaja Velimirovića kao mučenika. Velimirović se tamo našao na slici u društvu đakona Avakuma i arhiđakona Stefana, koji su 1817. godine bili nabijeni na kolac od strane Turaka i okružen je nekim bezimenim mučenicima iz Jasenovca koji su oslikani oko njega.

Ivan Kuzminović: Mi tog čuvenog vladiku Nikolaja Velimirovića proglašavamo za sveca. Čovek koji je u svojoj knjizi 'Nacionalizam svetog Save' napisao da je Adolf Hitler čovek koji će da promoviše.... Hoćeš da ti citiram? Ja mogu da ti pročitam, imam ovde citat.

Vladimir Đukanović: On je znate odležao Dahau. Znači, toliko je podržavao Hitlera da ga je ovaj u Dahau smestio?

Ivan Kuzminović: Ipak se mora odati poštovanje sadašnjem nemačkom vođi, to je Adolf Hitler 35. godine, koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo, u XX veku on je došao na ideju svetog Save i kao laik poduzeo je u svome narodu onaj najvažniji posao koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju.

Vladimir Đukanović: Koje godine je knjiga napisana?

Ivan Kuzminović: 1935. godine. Godinu dana pre toga Nemci su već po Nemačkoj počeli da proganjaju Jevreje.

Vladimir Dobrisavljević: Njegovo mišljenje je da tako kažemo, kao i kod svih velikih ljudi, kompleksno i naravno da je izazivalo podozrenje. Svi veliki ljudi su kompleksni.

Ivan Kuzminović: Malo su genocidni, malo su uz Adolfa.

/Prilog sa RTV Beograd, 1991/:

„Danas poslepodne na delu autopouta Bratstvo i jedinstvo kroz Beograd uočen je veći pokret oklopno transportnih jedinica Jugoslovenske narodne armije. Duž autoputa okupljeni Beograđani otpozdravljali su jedinicama koje su u okviru strategijskog pregrupisanja napustile glavni grad. Kolona od više stotina kamiona, oklopnih transportera i tenkova okićena jugoslovenskim zastavama nastavila je prema Sremskoj Mitrovici.“

Radmila Radić: Početkom 1991. počinju prvi sukobi u Hrvatskoj i nešto kasnije te godine patrijarh Pavle piše lordu Karingtonu i učesnicima međunarodne konferencije u Hagu jedno pismo u kome kaže da posle svega što se u prošlosti dogodilo između Srba i Hrvata oni više ne mogu da žive zajedno na tom prostoru. Iste godine Slobodan Milošević odbija da vrati crkvi nacionalizovanu imovinu, on odbija i da se Božić proslavlja kao državni praznik, nema nade da će i ostali zahtevi koje crkva traži biti ispunjeni. I već tada Atanasije Jeftić

otvoreno istupa protiv Slobodana Miloševića u medijima, na televiziji, kritikuje ga za sva zla koja su zadesila srpski narod.

Pavle Rak: Kada je po prvi put potpisano primirje u Hrvatskoj tada su srpske vladike objavile, što je naveliko prenela prvo Politika na celoj strani i tako dalje, da nijedna vlada u ime ovog naroda nema pravo da potpisuje nikakva primirja i nikakve mirove bez blagoslova svoje crkve. Stvar je u tome da je u jednom trenutku predsednik savezne države, Dobrica Ćosić zamolio vladiku Atanasija, koji je tada bio vladika u Hercegovini, da ga obavesti o tome šta se dešava na terenu njegove eparhije i ima li tu nekih zločina koje čine eventualno srpske trupe, na šta je ovaj u gnev i besu odgovorio da je on postavljen zato da bude vladika srpskom, pravoslavnom narodu, a ne nekim tamo muslimanima ili nekim drugim i da on brine o svome narodu koji je žrtva i paćenik i tako dalje. Iz čega se direktno može zaključiti da je on brinuo upravo kao jedan od plemenskih vođa o uspehu u ratu svoga plemena, a da kao vladika o dušama svoje pastve nije baš mnogo brinuo, jer ga nije interesovalo čine li ti ljudi zločine ili ih ne čine.

Milan Vukomanović: Tu zapravo imamo određene eparhije, određene feude nad kojima vladike imaju suverenu jurisdikciju i sada ako se takav jedan feud nađe na teritoriji nekakve nove države, koja je u međuvremenu proglašena od strane međunarodne zajednice, onda se to postavlja kao jedno svetsko istorijsko pitanje.

Mirko Đorđević: Celokupna teritorija od Triglava do Ohrida bila je nedodirljiva kanonska teritorija naše crkve. Na kraju priče i četiri za redom izgubljena rata naša crkva je izgubila šest eparhija i danas je svedena, i biće uskoro svedena na beogradski pašaluk, jer u Crnoj Gori da nema Amfilohija... tamo već postoji crkva, o Makedoniji da i ne govorimo.

Pavle Rak: Nakon što je Milošević pod međunarodnim pritiskom morao javno da prekine svaku pomoć Srbima u Bosni, vladika Amfilohije ovoga puta je napisao tekst koji se preštapavao desetinama puta u srpskoj štampi i očigledno je uživao veliku popularnost tada, u kome je jedna od centralnih rečenica glasila 'neka bude prokleta i tripot prokleta ruka koja nas je gurnula u ove ratove, a koja sad pokušava da se izvuče kao da sa tim nikad nije

imala ništa'. Zaključak koji se iz toga može izvesti je da ta ruka ni najmanje nije bila prokleta dok je gurala, nego sad kad pokušava da se izvuče iz rata, što se može proveriti i na osnovu današnjeg ponašanja vladike Amfilohija koji je posećivao Miloševića u zatvoru, ali ne zato da ga pripremi i nagovori na pokajanje, tipa pokajanja Biljane Plavšić recimo, nego verovatno da ga učvrsti u njegovom sadašnjem odbranaškom stavu.

Radmila Radić: Koliko su odnosi sa državnim rukovodstvom u Srbiji i Crnoj Gori bili loši, toliko je u to vreme idealizovan odnos prema srpskom rukovodstvu na Palama i u Bosni i Hercegovini. Ti odnosi su bili gotovo idealni u svakom pogledu, veronauka je tamo vraćena u škole, episkopi su prisustvovali zasedanjima Parlamenta, savetovali su se sa njima prilikom svih važnijih odluka i sam Radovan Karadžić je često davao izjave o tome kako on veruje u Boga, kako je uvek verovao i kako za svaku svoju odluku mora da se konsultuje sa nekim episkopima ili sa patrijarhom.

Milan Vukomanović: Tome bih dodao i izjave pojedinih episkopa gde se recimo tokom 93. i 94. ličnosti, koje su se kasnije našle pred Haškim tribunalom i na kraju bile i osuđene, kao što je Biljana Plavšić recimo, spominju u nekim superlativima. Jedan mitropolit Srpske pravoslavne crkve o njoj govori da je ona nova kosovka devojka, Radovan Karadžić se takođe tu spominje kao nekakav junak, heroj, to su sad ličnosti od velikog značaja. Kao da se crkva sad više okreće ka Republici Srpskoj od Miloševića koji ih je očito razočarao svojim defetističkim stavom već u tom periodu. I vi sad tu imate da se recimo Republika Srpska sada veliča kao nekakav novi srpski pijemont u takvim izjavama, da Radovan Karadžić i Biljana Plavšić idu svetolazarskim putem.

Tu zaista jeste bilo apela na pomirenje, molitvu, prestanak rata i sukoba. 91. godine se patrijarh Pavle susreo u dva navrata sa kardinalom Kuharićem, kada je rat u Hrvatskoj već bio se rasplamsao. 92. godine su sve tri glavne verske zajednice u Bosni i Hercegovini, dakle Srpska pravoslavna crkva, rimokatolička crkva i islamska zajednica izdale jedno zvanično saopštenje, odnosno apel na pomirenje i potpisale su ga. Neki analitičari ove naše situacije kažu da je to nešto bez presedana u istoriji među odnosima između verskih zajednica, naime, da nema mnogo primera da tokom trajanja

samih ratnih sukoba da su predstavnici ili lideri verskih zajednica uopšte stupali u nekakav kontakt, a kamoli pozivali na ovakav zvaničan način vernike na molitvu, pomirenje, praštanje, što u krajnjoj liniji jeste posao same crkve.

Pavle Rak: Ja ne bih rekao da su stalno dolazili naizmenično talasi tih poziva na mir, pa poziva na rat. Čini mi se, ako pokušam da se setim šta je tih godina u štampi bilo objavljivano, da je bilo jako mnogo apela upućenih zapadnim državicima da se ne mešaju u rat. To nije isto što i apelovati za mir. Apeli za mir su u nekom većem broju, čak može se govoriti o čitavoj poplavi te vrste apela, došli kada se zapad zaista umešao u rat, odnosno kada više nisu slušali te apele za nemešanje. Jer tokom prvih godina rata, dok je izrazita premoć bila na strani plemena o kome je brinula pravoslavna crkva, ja nisam primetio ni jedan jedini apel za mir i za neučestvovanje u ratu koji bi bio upućen srpskim političarima i generalima.

Kada su zapadnjaci posle nekoliko godina diplomatskih pokušaja da zaustave ili uspore napredovanje nadmoćne vojske na kraju posle Srebrenice ipak rešili da se više na taj način ništa ne može postići, i onda zaista krenuli u rat, e onda je nebeski narod počeo strmoglavo da gubi sve ono što je tokom nekoliko godina tokom rata dobio. E, tada su počeli da pljušte apeli da se rat zaustavi ne bi li se sačuvalo ono što se sačuvati može.

Milan Vukomanović: I to se naročito vidi tokom 93. i 94. godine kako je rat u Bosni već bio dosta odmakao, u nizu saopštenja episkopskih konferencija, gde zapravo prepoznamo jednu tendenciju da se sam rat nastavi. Da se ono što je u samom ratu osvojeno u smislu teritorija i gradova, mesta gde se nalaze srpske trupe, da se zapravo takvo stanje održi i da se i sama crkva suprotstavi donošenju određenih planova, kao što je recimo Vens - Ovenov plan iz 93. godine. Zatim plan Kontakt grupe za Bosnu i Hercegovinu iz 94. godine, gde je episkopska konferencija Srpske pravoslavne crkve zapravo izdala jedno saopštenje iz koga se jasno vidi da se ta teritorija koja je osvojena u ratu tretira kao nekakva očeovina, dedovina i da nema uzmarka sa te teritorije. Kada su već praktično poslanici Republike Srpske bili spremni da se tu povuku, imate jedan mnogo militantniji stav crkve.

Radmila Radić: Broj sveštenika koji će ostati na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine mogao se posle 95. izbrojati na prste jedne ruke. Jedan je ostao u Zenici, jedan čini mi se u Tuzli, jedan u Zagrebu, četvorica ili petorica ukupno za ceo taj prostor.

Milan Vukomanović: Vidite da na teritoriji Republike Srpske praktično nijedna džamija nije ostala nakon završetka rata i 2001. godine, kada se činio napor da se jedna džamija obnovi, tako značajna kao što je Ferhadija u Banjaluci, imate incidente, skandale i imate jednu crkvu koja uopšte to ne osuđuje.

Radmila Radić: Prava kriza nastala je povodom Dejtonskog sporazuma kada je Slobodan Milošević tražio da patrijarh ustvari autorizuje dozvolu koju su mu bosanski Srbi dali u vezi sa pregovorima. Patrijarh je to potpisao što je izazvalo sukobe u episkopatu i Sinod je već u jesen te godine rekao da je taj potpis nevažeći, a onda je na Saboru izdato saopštenje da je patrijarh ovom prilikom bio izmanipulisan. Odnosi sa režimom Slobodana Miloševića kulminiraju krajem 96. i početkom 97. godine. Januara 97. patrijarh je pružio podršku studentima koji su demonstrirali na ulicama Beograda, a potom je predvodio svetosavsku litiju koja je probila policijski kordon koji je trajao pre toga 178 sati. I u februaru te godine čak je u Srpskoj pravoslavnoj crkvi bilo predloga da se na Slobodana Miloševića baci anatema, koji nisu prihvaćeni. Iste godine patrijarh je potpisao deklaraciju o obustavljanju postupka Haškog tribunala protiv Radovana Karadžića.

Istovremeno, kriza na Kosovu se razbuktavala i za razliku od episkopa na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine tokom rata koji se tamo vodio, episkop Artemije raško-prizrenski, koji je boravio na Kosovu i boravi i danas, ponašao se suprotno od svojih kolega iz Sabora i zaista se trudio da svojom međunarodnom aktivnošću i neprestanim putovanjima po zapadnoj Evropi i Americi učini nešto za položaj Srba na Kosovu i za rešenje krize. Međutim, kriza se pogoršavala sve više. 98. godine, a potom i 99. jedan od monaha iz raško-prizrenske eparhije, Sava Janjić, će govoriti o onome što se Albancima dešava na tom prostoru, što će izazvati veliku pažnju, jer to je prvi put da neki pripadnik Srpske pravoslavne crkve govori o tome da monasi brinu o Albancima i da su zaista nad njima vršeni određeni postupci koji se ne mogu nikako opravdati. Tako da je

ponašanje monaštva i sveštenstva i samog episkopa u raško-prizrenskoj eparhiji bilo sasvim drugačije. Niko od njih nije otišao pre svega iz te eparhije, za razliku od ovih koji su pobjegli već prvih dana.

Mirko Đorđević: Mi ovde robujemo, čuli smo program, kosovskom mitu. Kosovo je imaginarna, fiktivna teritorija naša. Kosovo je u sastavu srpske države bilo svega 88 godina u novijoj istoriji, svega 88 godina u dan, računajući od 1912. kad je moj deda posle pet vekova u četiri boja Tankosića zakoračio na Kosovo. Voje Tankosića, crnorukca, ubice. Pa do Miloševića, koji ga je konačno izgubio. Pravljeno je stotine memoranduma, planova za rešenje kosovskog pitanja. Kad prelistate ta rešenja, bila ona komunistička, državna ili crkvena, lako ćete primetiti da su svi ti planovi bili - rešiti kosovsko pitanje tako da Albanaca tamo nema. Kad su se sad Albanci dosetili, pa prave slična dokumenta - rešićemo mi kosovsko pitanje ali da Srba nema, da ih satremo i proteramo, mi se pitamo šta bi ovo sad, odakle im ovo sad?

Pavle Rak: A što se pokajanja tiče koje je jedan od osnovnih principa duhovnog života hrišćanske crkve, pa i pravoslavne crkve, Jevanđelje uostalom počinje pozivom Jovana Krstitelja na pokajanje, tu je jako karakteristično kako se crkva odnosi prema pokajanju Biljane Plavšić. To pokajanje je dočekano sa, ja bih rekao, ledenom, mrzilačkom odbojnošću, o njemu se uglavnom ne govori, tako da svi sadašnji putnici u Hag koje crkva ispraća, mogu iz toga jasno da pročitaju poruku - ako se budete pokajali, ne samo što ubuduće ne možete računati na ispraćaj i bilo kakvu podršku, možete očekivati izrazito odbojan stav. Dakle, jedna plemenska crkva koja učestvuje u jednom plemenskom ratu, ona ne vodi računa o tim vrstama hrišćanskih kategorija. U plemenskom ratu zločina nad suprotnim plemenom prosto nema, jer tu se onda izvuče iz fioke starozavetna istorija o tome kako je Izrael osvajao Palestinu, i tu se vidi da onaj ko je poštdeo protivnike, bilo da se radi o vojnicima ili o starcima, ženama i deci, da je taj bio podlozan itekako oštrim kaznama.

Srđa Trifković: A stanje današnjeg Nemca nam ukazuje šta će da se i nama desi ukoliko se priklonimo Brislu. Nemač je danas amorfni postnacionalni žitelj Evropske unije, koji telom živi između Rajne i Odre, a duhom pripada globalnom selu Interneta, Holivuda i raznih vanevropskih uzora. U prestonici Bizmarkovog, Vilhelmovog i

Hitlerovog Rajha danas se više rađa turskih beba nego nemačkih, proverite podatak. Duhovno kastrirani, otuđeni od predaka, nije ni čudo što mnogi mladi Nemci traže izlaz u raznim oblicima samoubistva, od droge do prelaska u islam. Srbima se sprema potpuno isto. Naravno, denacifikacija je barem bila zaslužena zločinima Nemačke, a Srbima će biti nametnuta na bazi izmišljene, postmoderne priče u koju bi trebalo prvo oni sami da poveruju, a potom i da se u skladu sa njom ponašaju. Ukoliko pobedi psihologija evropeizacije kakva se sprovodi u Briselu danas, nemajte nikakve sumnje da će i Srbi u doglednom roku podići na Terazijama ili umesto knjaza Mihaila spomenik srebreničkim žrtvama, a da ne govorimo tome da će cena plaćanja odštete udovicama srebreničkih mudžahedina na duge staze koštati mnogo više nego ma šta što bi u materijalnom smislu Srbija mogla od te Evrope da dobije.

Radmila Radić: Zločini jesu osuđivani, ali nikad nije otvoreno rečeno da su te zločine činili i Srbi, tj. Srbi nad nekim drugim. Uvek su ti zločini bili, znači, reakcija na ono što je njima urađeno.

Milan Vukomanović: Recimo, onaj čuveni zbornik 'Jagnje Božije i Zvijer iz bezdana', gde jedan episkop pravoslavne crkve postavljajući pitanje kakav je to uopšte rat koji se vodio u Bosni i Hercegovini, prvo kaže da je to najgori od mogućih ratova, pa biste se vi mogli složiti sa njim u stavu da je to bio jedan jeziv rat. A onda već u nekoliko sledećih rečenica razvija misao da je to ipak bio jedan odbrambeni rat za same Srbe, da bi u nekoj trećoj rečenici rekao da je to u stvari bio jedan junački rat sa stanovišta Republike Srpske.

Mirko Đorđević: Ja se sećam jedne ovakve zgode, Vukovar je razoren, strava, to je ličilo, kao što znate, na Hirošimu, Nagasaki, kamen na kamenu ostao nije, JNA je to uradila. Sutradan je izašlo 'Pravoslavlje' i ja sam urednika sreo na ulici. Pa dobro, o onome što se odigralo sa Vukovarom, nema u 'Pravoslavlju' ni reči, ni ne pominjete Vukovar. Niste pažljivo čitali, kaže, pominjemo. Pa, rekoh, jeste, moram to detaljnije da vidim, tek sad sam uzeo. Tog dana u 'Pravoslavlju' je izašlo da deca Vukovara dišu radošću i srećom jer su oslobođena. Verovali ili ne. Dakle, slobodno se može reći, to je danas dokazano, da je crkva bila saučesnik u tom smislu i da je čak bila, ne preteruju mnogo ni oni koji to kažu, jedna vrsta i ratnog profitera, iako se na kraju sve završilo naopako. Ogromna imovina je pljačkana i

tako dalje. Ali najgore što se dogodilo, naša se crkva prema tim događajima nije odredila dobro, tako da stradanja našeg naroda, kojih je bilo i na Kosovu i u Bosni, u Hrvatskoj, u Slavoniji, padaju u senku pred onim koliko smo mi bili ravnodušni prema stradanju drugih.

Milica Rodić: Mene niko nije branio u Srebrenici.

Ivan Kuzminović: Jesi čuo za Srebrenicu?

Vladimir Đukanović: Naravno da sam čuo za Srebrenicu, ja se zalažem da svako ko je počinio ratne zločine u Srebrenici mora da odgovara.

Marko Milanović: To kažeš posle svega, posle tri tačke.

Vladimir Đukanović: Da, pre svega zato što se Srebrenica dogodila 95. godine. Pre toga je tamo bilo toliko zločina počinjenih nad srpskim narodom, ni jedan ne želite da spomenete.

Marko Milanović: Nije tačno.

Vladimir Đukanović: Jeste. Naser Orlić u Srebrenici ubijao Srbe po srpskim selima, ubio je na pravoslavni Božić 3.500 ljudi sa svojim ljudima u Kravici, Bratuncu, o tome nikada ne želite ništa da kažete.

Marko Milanović: On je optužen za to. Eno ga sedi u Tribunalu.

Ivan Kuzminović: A ovaj naš, uslovno naš, koji je optužen za Srebrenicu, vidim da nije tamo.

Vladimir Đukanović: E, pa vidite, voleo bih da vidim bilo koji dokaz da su Ratko Mladić ili Radovan Karadžić izdali ikad naredbu da se... Za Radovana Karadžića nema konkretno... Otkud znate da je naredio? Kako možete to da tvrdite?

Ivan Kuzminović: Čekaj, čekaj... Znaš onu scenu kada Ratko Mladić dođe u Srebrenicu, kada onog muslimanskog plavog dečaka ovako mazi po glavi, ja se uvek zamrzmem od straha kada vidim tu scenu. Ti ne misliš da tu postoji neka veza...

Vladimir Đukanović: Moje iskreno mišljenje je da je Ratko Mladić omogućio velikom broju muslimana da dođu do svoje slobodne teritorije.

Marko Milanović: Jesi ti čitao presudu generalu Krstiću?

Vladimir Đukanović: Jesam, čitao sam presudu i stravično je da su njega osudili za pomaganje u genocidu. Prvo, čak ne mogu ni da dokažu za Srebrenicu da je genocid.

Milica Rodić: Hoćeš li da idemo do Srebrenice?

Vladimir Đukanović: Možemo da odemo do Srebrenice kad god hoćete, nije problem.

Marko Milanović: Jesi li ti čuo za izveštaj Vlade Republike Srpske o Srebrenici?

Vladimir Đukanović: Vi zaista mislite da će kvislinška vlada dati normalan izveštaj? Gde dođe Pedi Ešdaun i kaže im da tako nešto moraju da izjave ili će smeniti kompletnu vladu?

Vidan Hadži-Vidanović: Znači, nebitno je kako ćemo to da nazovemo, to je sedam hiljada duša. Ja sam hrišćanin, pa meni je dovoljna jedna, a sedam i po hiljada, ma neka zovu kako hoće, to je katastrofa.

Vladimir Đukanović: Nije tačno da je 7.500 ubijeno, ubijeno je dosta ljudi i zaista treba svako da odgovara.

Ivan Kuzminović: Šta je tebi dosta? Preko 5, preko 100, preko hiljadu, šta je dosta?

Vladimir Đukanović: Jedan da je ubijen, pa je dosta.

Desimir Tošić: Crkva više nego iko drugi, mnogo više nego politički ljudi ima zadatak da govori o našim zločinima, tj. o zločinima naših ljudi. Nema govora o tome da smo u tom pogledu mi vrlo bogati. Srebrenicu nema niko. Bombardovanje Sarajeva hiljadu dana nema

niko. Vukovar nema niko. Prema tome, ne morate da kažete da Srbi imaju najveći broj zločinaca, ali vi morate da govorite o zločincima u svome narodu, pošto vi njega hoćete da popravite. A nećete ga popraviti ako ne priznajete istinu. Ako ne priznajem istinu ja, koji se bavim naukom, ali ovi koji su sveštenici, koji nisu zavisni od glasanja, oni moraju da priznaju pre svih nas.

Srđa Trifković: I ukoliko Srbi budu imali dovoljno snage da veruju u mogućnost preokreta ove fatalne decenije 90-ih i reviziju srpskog poraza, onda će se to zaista i desiti. Ukoliko su Jevreji, a i od njih treba nešto naučiti, mogli da se pozdravljaju dve hiljade godina sa - dogodine u Jerusalimu, i da to na kraju dočekaju, i to tako dočekaju da danas diktiraju uslove mira ne samo Palestincima, nego i Vašingtonu, ja mislim da će i Srbi imati dovoljno snage da shvate da se istorija ubrzava, da se ne zna šta nosi dan, a šta nosi noć, i da sa promenom geopolitičkih okolnosti Srbi imaju šansu za još jednu rundu, pa bi zato poučeni tim primerima trebalo da se i sledećih deset, ako treba i sto godina oslovljavaju sa - dogodine u Kninu, dogodine na Gazimestanu.

Mirko Đorđević: Jedino čemu se ja nadam, to je da se ipak dogodi jedan obrt, da se mi javno kao crkva pokajemo za Srebrenicu. I vi ste danas tu prošli i opet ćete, pod našim prozorom leži 900, ako s druge strane nema još i više, pišu novine, prema groblju onom malom ispod autoputa. U Batajnici grobova, naša crkva još o tome nije reč rekla. Bio bi potreban jedan obrt. Ja sam u svoje vreme imao jedan predlog, pa su neki govorili da je odličan, drugi su govorili da je smešan, da patrijarh sa upaljenim svećama i sveštenstvo uz zvonjavu zvona krenu pešice preko Zvornika do Srebrenice. Ipak je ubijeno 8 hiljada ljudi, molim vas, imena i prezimena se znaju. Hajde, pustimo one druge grobnice, a u Bosni se kao što vidite nedeljno otkriva jedna grobnica. Novine to donose kao malu vest.

Predstavnici Srpske pravoslavne crkve i Ministarstva vera Vlade Srbije odbili su da govore u ovoj emisiji.

Maj 2005.